

شرح رسالہ حقوق امام سجاد (علیہ السلام)

حجت الاسلام و المسلمین استاد
محمد جواد حاج علی اکبری

موضوع:

حق نماز (۴)

تاریخ ۱۳۹۴ / ۰۳ / ۲۴

فهرست

- معنای حضور قلب در نماز
- نماز در آینه آیات الهی
- بهره‌مندی از نماز در گرفتاری‌ها و مشکلات
- راه رسیدن به خشوع در نماز
- فرصت اندک بهره‌مندی از نماز را غنیمت شماریم
- یاد خدا بالاتر از هر چیزی است

و قرائت و اذکار به جا بیاورد. امام در ادامه‌ی این متن نورانی به ما یادآوری می‌کنند که اینجا همان جایی است که تو باید هم خوف داشته باشی، هم رجا؛ هم قلبت ملامت از امید باشد به رحمت پروردگار متعال، هم نگران باشی به خاطر ضعف معرفتی و ضعف در عمل که نکند نتوانی حق چنین جایگاهی را به جا بیاوری. در کمال فروتنی و آرامش و خضوع، در آن جایگاه بایست و شروع کن به گفتگو با خدای متعال و مناجات و از خدای متعال نجات خود را بخواه. این در حالی است که در لحظات نماز و تنظیم حق نماز، در وضعیتی باش که قلبت در نماز حضور داشته باشد و به همه‌ی آنچه به عنوان احکام و آداب برای نماز مطرح شده، عمل کنی. این یعنی حضور قلب. نماز گزار باید با سرش، با وجودش، با ضمیرش در نماز حضور داشته باشد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
رَبِّهِمْ

■ معنای حضور قلب در نماز

متن رساله‌ی حقوق امام سجاد (علیه السلام) در نماز، آهنگ و طراوت خاصی دارد. امام می‌فرمایند: «فَأَمَّا حَقَّ الصَّلَاةِ فَإِنَّ تَعْلَمَ أَنَّهَا وَفَادَةٌ إِلَى اللَّهِ وَ أَنَّكَ قَائِمٌ بِهَا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ»، امام حق نماز را در این نکته‌ی کلیدی خلاصه می‌کنند که تو بدانی نماز یعنی شرفیابی، یعنی حضور، یعنی میهمانی، یعنی قرار گرفتن در حضور پروردگار متعال و کوچیدن به سمت خدا و رفتن به آغوش رحمت بی‌پایان الهی و اینکه بدانی در پیشگاه پروردگار متعال ایستاده‌ای. اگر انسان در چنین جایگاهی قرار گرفت و این را متوجه شد، آنگاه شایسته است که رسم ادب بندگی و حضور را در ظاهر، باطن، نوع ایستادن، نشستن، برخاستن و انجام افعال

■ نماز در آینه آیات الهی

امروز هم نمونه‌هایی از آیات قرآنی را به اندیشه‌ها و دل‌های نورانی بینندگان عزیزمان تقدیم می‌کنم تا ان‌شاءالله نماز را بهتر بشناسیم و بهتر بتوانیم حق نماز را ادا کنیم. آخرین نمونه‌ای که در جلسه گذشته گفتیم، آیات کریمه ۴۵ و ۴۶ سوره مبارکه بقره بود. در این آیات کریمه خدای متعال به کمک‌خواهی از نماز دعوت می‌کند: «وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ»^۱ از شکیبایی و نماز یاری جویید. و به راستی این [کار] گران است، مگر بر فروتنان: همان کسانی که می‌دانند با پروردگار خود دیدار خواهند کرد و به سوی او باز خواهند گشت». ما در نماز می‌گوییم: «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ»^۲ تو را می‌پرستیم تنها و بس، بجز تو نجویم یاری ز کس». از خدای متعال کمک می‌خواهیم و می‌دانیم که

به محضر قرآن کریم برویم و از نگاه خداوند نماز را ببینیم تا بتوانیم این جمع‌بندی امام سجاد (علیه السلام)، یعنی «وفاده الی الله» و این قیام در پیشگاه خدای متعال و میهمان شدن در سفره‌ی کرم و رحمت الهی را بهتر درک کنیم. آیات کریمه‌ی قرآنی معجزه می‌کند و امکان ندارد که انسان دل دهد و خود را در معرض شنیدن آیات قرآنی قرار دهد، مگر اینکه قرآن ذهن و قلب و تمام شخصیت انسان را تسخیر می‌کند؛ چراکه سخن خدا است و در تمام لایه‌های وجود انسان می‌رود. فقط کافی است دل بدهیم. در هر موضوعی همین روش درست است که مطلب، موضوع و جوانب آن را از نگاه خداوند ببینیم. راهش هم مراجعه به قرآن کریم است. سعی کردیم در جلسات گذشته از همین روش استفاده کنیم. در جلسه‌ی

حاضر است هر کاری را انجام دهد، اما خیلی سختش است که دو رکعت نماز بخواند. نماز برای او سنگین به نظر می‌آید. نماز در بستر خشوع در برابر پروردگار متعال است که به دل انسان مؤمن می‌نشیند و برای او روان می‌شود و به تدریج گرسنه و تشنه‌ی نماز می‌شود و عطش آن را پیدا می‌کند و این حالت عطش تا زمانی که به نماز برسد، در او وجود دارد.

■ بهره‌مندی از نماز در گرفتاری‌ها و مشکلات

این طبع زندگی ما است که پر از حوادث و گرفتاری‌ها و جاذبه‌ها و سختی‌ها و کشش‌ها است. به بیان امیرالمؤمنین (علیه السلام) در نهج البلاغه: «خَلَطَ حَلَالُهَا بِحَرَامِهَا وَ خَيْرُهَا بِشَرِّهَا وَ حَيَاتُهَا بِمَوْتِهَا وَ حُلُوهَا بِمُرِّهَا؛ حلال آن با حرام آمیخته و خیرش همراه شر بوده و زندگی‌اش

فقط یاری‌گر او است و تنها و تنها و تنها از ناحیه‌ی او است که کمک اتفاق می‌افتد. ما از خدای متعال کمک و یاری می‌خواهیم و جالب است که پروردگار متعال ما را به صبر و نماز ارجاع می‌دهد. این ترکیب هم بسیار بدیع و زیبا است. صبر نقش بزرگی در حفظ و نگهداری شخصیت ما در برابر حوادث، کشش گناه و مصائب دارد. البته بعد هم روی نماز تأکید شده است. این «إنها» به نماز برمی‌گردد. چون خشوع صفت ویژه‌ی مؤمن در نماز است: «الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ»^۳ همانان که در نمازشان فروتنند؛ لذا «انها» همان نماز است. نماز با اینکه وظیفه‌ی آسانی است و خیلی شیرین و دل‌پذیر و ملایم و هماهنگ است، اما برای کسانی که خودخواه و متکبر باشند و عظمت و بزرگی خداوند قلب آنان را تسخیر نکرده باشد، امر سنگینی است. چنین فردی

آرام می‌گیرد و در آن آرامش می‌تواند تصمیم‌های درست بگیرد و خودش را پیدا کند. ممکن است این آرامش، در طوفان حوادث باشد و امکان دارد در طوفان هیجان‌ها و شهوت‌ها و امثال اینها باشد. در روایات و سیره ائمه (علیهم السلام) به ما توصیه شده که در سختی‌ها از نماز یاری بجوییم. مثلاً امام صادق (علیه السلام) به یکی از یارانش به نام مسمع فرمود: «چه عاملی مانع می‌شود یکی از شما را در وقتی که غم و اندوه دنیوی بر او وارد شد، وضو بگیرد و داخل مسجد شود و دو رکعت نماز به جای آورد و خداوند بزرگ را بخواند؟ مگر نشنیده‌اید که پروردگار می‌فرماید: به وسیله صبر و نماز از خدا یاری بخواهید»^۴.

این یادآوری نمونه‌های زیادی دارد و اولیای خدا وقتی که در موقعیت‌های سخت قرار می‌گرفتند، بلافاصله به نماز

با مرگ هم‌آغوش است، تلخ و شیرینش جدا از هم نیستند». دائماً انسان در معرض این قبض و بسط‌ها است. آدمی در لحظه‌لحظه‌ی زندگی برای اینکه در صراط مستقیم زندگی باشد و از ادب بندگی خارج نشود، نیازمند امداد و مدد الهی است و خدای متعال این مدد خود را در نماز تعبیه کرده و آن را بر ما فرض و واجب کرده است تا از این ظرفیت عالی بهره‌مند شویم. منتها غفلت‌ها و تبلی‌های ما باعث می‌شود که نتوانیم این بهره‌های عالی را به روح خود برسانیم.

غرضم از مراجعه‌ی دوباره به این آیه‌ی کریمه، یادآوری دو نکته است که حیف است به آن توجه نکنیم. نکته‌ی اول اینکه نماز، حقیقتاً برای انسان مؤمن، در گرفتاری‌ها، غم‌ها، غصه‌ها و وضعیت‌های سختی که در مسیر زندگی پیش می‌آید، آرامش‌بخش است. وقتی مؤمن به نماز می‌رسد،

به او برسانیم. گاهی بعضی‌ها احساس می‌کنند گرفتاری‌ها و مشکلات خاصی آنها را احاطه کرده یا غم و غصه‌ی سنگینی آنها را در بر گرفته؛ گاهی هم انسان از یک خصلت بد رنج می‌برد، اما کمک می‌خواهد و نمی‌تواند خودش را از این حالت خارج کند. در این موارد نیز باید به نماز پناهنده شویم. وقتی وارد نماز شد، گشایش و کمک و امداد خدای تعالی را می‌بیند.

■ شرط بهره‌مندی از نماز

اما نکته‌ی دوم که ذیل آیه‌ی کریمه است، این است: «الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ». چه کسی می‌تواند خوب از نماز کمک بگیرد؟! کسی که به مقام خشوع برسد؛ یعنی لذت خشوع در نماز را درک کرده باشد. چگونه می‌توان به خشوع دست پیدا کرد؟! وقتی که انسان باورش

پناه می‌برند^۵ تا همه‌ی دوستان و یاران آنها، این سیره را یاد بگیرند. مؤمنان وقتی احساس می‌کنند شهوات به آنها حمله کرده و احساس می‌کنند شیاطین به آنها حمله کرده‌اند تا بین آنها و لطف خدای متعال فاصله بیندازند، بلافاصله از جا بلند می‌شوند، وضویی می‌سازند و خود را به سجاده می‌رسانند و نماز می‌خوانند. اینکه عرض کردم، نماز مستحبی است که به نیت استعانت و یاری از نماز است. گاهی استخاره است؛ یعنی سر دو راهی هستیم و می‌خواهیم تصمیمی بگیریم. به نماز پناه ببریم تا از این حیرت خارج شویم و دلمان گرم شود. البته استخاره در اینجا به معنای طلب خیر است و نه به معنای استخاره‌ای که در بین ما مرسوم است. گاهی تصمیم می‌گیریم، منتها نگرانی داریم. در این مورد نیز از نماز کمک بگیریم و به محضر خدای متعال برویم و در قالب نماز خود را

وضعی، چه کسی به فریاد ما می‌رسد؟! خودش فرموده بیاید. آغوش او باز است. در مناجات شریفه‌ی شعبانیه چه ورود زیبایی داریم: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اسْمِعْ دُعَائِي إِذَا دَعَوْتُكَ وَ اسْمِعْ نِدَائِي إِذَا نَادَيْتُكَ وَ أَقْبِلْ عَلَيَّ إِذَا نَجَّيْتُكَ فَقَدْ هَرَبْتُ إِلَيْكَ؛ خداوندا، بر محمد و خاندان محمد درود فرست و آن دم که تو را خوانم، دعایم بشنو؛ و چون تو را ندا دهم ندایم بشنو؛ و آنگاه که با تو راز گویم، به من رخ بنمای که [از همه جهان و جهانیان] به سوی تو گریخته‌ام». من فراری‌ام به سوی تو! گریخته‌ام به سوی تو! در ادامه می‌گوییم: «وَقَفْتُ بَيْنَ يَدَيْكَ مُسْتَكِينًا لَكَ مُتَضَرِّعًا إِلَيْكَ؛ در پیشگاهت ایستاده‌ام، نالان و زاران و بی‌برگ و نوا». همه‌چیز من و ظاهر و باطن مرا می‌دانی! از حاجت من خبر داری. فراز سی‌ام دعای نورانی جوشن کبیر، خیلی زیبا است و حال انسان در نماز است که از

شود که به ملاقات خداوند می‌رود. این می‌شود پشتیبان انسان برای آنکه بتواند به ظرفیت عظیم نماز دسترسی پیدا کند. متأسفانه ما بهره و استفاده اندکی از نماز داریم و معمولاً به مقدار کم اکتفا می‌کنیم.

■ راه رسیدن به خشوع در نماز

اگر کسی به این نکته توجه پیدا کند که من در این عالم دستم به هیچ کس و هیچ چیز بند نیست، فقط و فقط او است که می‌تواند مرا یاری کند و بس، سراسر وجود من نیاز است و ضعف، همه در همین ویژگی با من مشترک هستند، ملکه خشوع در او شکل می‌گیرد و تقویت می‌شود. بی‌نیازی ما بندگان، توهم و خیال است. همه‌ی ما «الفقرا الی الله» هستیم. این فقر در ذات ما جاری است و در تمام اتم‌ها و ذرات این عالم، این فقر وجود دارد. در چنین

الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ؛ به آن بندگانم که ایمان آورده‌اند بگو: نماز را بر پا دارند». چه تعبیر زیبایی است. ای پیامبر به بندگان من و به کسانی که به من ایمان آورده‌اند بگو که نماز را به پا دارند و بعد هم بلافاصله می‌فرماید: «وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً؛ و از آنچه به ایشان روزی داده‌ایم، پنهان و آشکارا انفاق کنند». ترکیب زیبایی است. از آنچه من روزی آنان کرده‌ام، چه در خفا و چه در آشکارا، از آبرو، علم، هدایت و مال، دیگران را هم بهره‌مند کنند. یادشان باشد که اینها را من دادم و خودشان هم مال خودشان نیستند. کسی مالکیتی ندارد. وقت را غنیمت بشمارند و برای نماز و بهره‌مندی و انفاق و سوددهی ظاهری که سود بردن واقعی است، خود را آماده کنند. اینکه عرض کردیم وقت را غنیمت بشمارید، برای این است که خیال نکنید همیشه

دعوت‌های شیطان و جاذبه‌های دنیایی گریخته و احساس بی‌پناهی می‌کند و می‌بیند پناه اصلی در نزدیک‌ترین جایگاه است. انسان در این حالت کمک می‌خواهد و کمک هم خدا است، راه را هم یاد داده است. در این حالت است که می‌گوییم: «يَا عَاصِمَ مَنْ اسْتَعْصَمَهُ يَا رَاحِمَ مَنْ اسْتَرْحَمَهُ يَا غَافِرَ مَنْ اسْتَغْفَرَهُ يَا نَاصِرَ مَنْ اسْتَنْصَرَهُ يَا حَافِظَ مَنْ اسْتَحْفَظَهُ يَا مُكْرِمَ مَنْ اسْتَكْرَمَهُ يَا مُرْشِدَ مَنْ اسْتَرْشَدَهُ يَا صَرِيحَ مَنْ اسْتَصْرَحَهُ يَا مُعِينَ مَنْ اسْتَعَانَهُ يَا مُغِيثَ مَنْ اسْتَغَاثَهُ» انسان مؤمن در نماز چنین احساسی پیدا می‌کند و در آغوش رحمت الهی قرار می‌گیرد.

■ فرصت اندک بهره‌مندی از نماز را غنیمت شماریم

من سراغ آیه‌ی بعدی می‌روم و چقدر این آیه زیبا است. خداوند می‌فرماید: «قُلْ لِعِبَادِيَ

نماز را اقامه کنند و از ظرفیت انفاق بهره‌مند شوند.

■ یاد خدا بالاتر از هر چیزی است

من یک آیه‌ی بسیار مشهور قرآن کریم را یادآوری می‌کنم تا به جایگاه نماز در نگاه خدای متعال پی ببریم. این آیه‌ی کریمه را همه بارها شنیده‌اند و چه بسا از حفظ باشند. آیه‌ی ۴۵ سوره‌ی مبارکه‌ی عنکبوت است که می‌فرماید: «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ؛ نماز از کار زشت و ناپسند باز می‌دارد». همه شنیده و خوانده‌ایم که خدای متعال به ما فرمان اقامه نماز می‌دهد و بلافاصله هم به ما یادآوری می‌کند که این نماز است که می‌تواند شما را از انواع و اقسام فحشا و منکر، از بدی‌هایی که بد دانسته نمی‌شود، از چیزهایی که حیات طیبه را بر باد فنا می‌دهد، صیانت کند.

این امکان فیض بردن از نماز وجود دارد. این بساط فیض و قرب و لطف الهی و عنایت خاص الهی که می‌توانی بهره‌گیری و از گنجینه‌های لطف الهی بهره‌مند شوی، همیشگی نیست! خیال می‌کنی همیشه امکان دارد که دیگران را هم در امانت‌های خود سهیم کنی؟! همیشه می‌توانی انفاق کنی؟ نه، این طور نیست: «مَنْ قَبِلَ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمًا لَا يَبِيعُ فِيهِ وَلَا خِلَالَ؛ پیش از آنکه روزی فرا رسد که در آن نه داد و ستدی باشد و نه دوستی‌ای». روزی در پیش است که خیلی هم سریع می‌رسد و در آنجا نه می‌توانی تجارتی داشته باشی و نه رفاقتی؛ یعنی آنچه ما در اینجا از میدان اقدام می‌شناسیم، همه از دست شما خارج می‌شود. این آیه خیلی پیام دارد؛ اما پیام لطیفی که دارد این است که کسانی که به شرف ایمان مشرف شده‌اید، چرا کوتاهی می‌کنید؟! این خبر ویژه را به آنان بده که

بگذاریم، می‌شود «الله اکبر». یاد خدا است که بزرگ‌تر است. برایتان سنگین آمد که نماز می‌تواند انسان را از ابتلای به این همه آسیب‌ها، فحشاها و منکرات حفاظت کند. این قسمت از آیه، یعنی «وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ»، جواب این سؤال مقدر در ذهن‌ها است و دو نوع معنا می‌شود که هر دو مدل شیرین‌تر است؛ اما دومی شیرین‌تر است. اولین ترجمه این‌گونه است که ذکر خدا است. اگر حقیقت نماز را که ذکر و یاد است، دریابیم، در این صورت ذکر خدا اثرش بزرگ‌تر از این حرف‌ها است که شما خیال می‌کنید. این یک نوع ترجمه و تفسیر است.

اما نحوه‌ی دوم که لطیف‌تر است، اینکه آیه فاعلی معنی کنیم. «وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ» اینکه خداوند، بنده‌ی خودش را یاد می‌کند، خیلی بزرگ است. ما را به همان آیه‌ی مشهور برمی‌گرداند که: «اذكرونی

این نماز است که این قدرت را دارد. تا اینجا را همه خوانده‌اند و این نکته را هم می‌دانیم که شاخص نماز واقعی، آن است که حفظ‌کننده باشد. یعنی نمازی که با حضور و خشوع و طهارت و ادب است، انسان را از شیطان حفظ می‌فرماید. اما نکته‌ی عجیبی که اینجا مطرح می‌شود ادامه آیه است.

فرمان به اقامه‌ی نماز داده می‌شود و بلافاصله هم این سخن به میان می‌آید که یکی از کارکردهای فوق‌العاده‌ی نماز، این است که این قدرت را دارد که شما را از ابتلای به فحشا و منکر باز دارد. اما یک جمله‌ی عجیب اینجا است که کمتر به آن توجه می‌شود:

«وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ؛ و قطعاً یاد خدا بالاتر است». با تأکید می‌گوید که این یاد خدا است که بزرگ‌تر است از هر چه که فکرش را بکنید و از هر چه که در خرد و فهم بشر است. اگر کلمه‌ی ذکر را کنار

حضرت، به نمازش، به نیازش، به ذکرش، به سجده‌اش، به تهلیلش، به تکبیرش، به تسبیحش، به تنزیهش، به استغفارش، به این لحظات غروب آخرین روزهای شعبان قسم می‌دهیم که موانع بین ما و خودش را برطرف کند و نصیب ما را از نماز فراوان قرار دهد و توفیق نماز واقعی را نصیب همه‌ی ما بفرماید.

اَذْكُرْكُمْ؛ مرا یاد کنید تا شما را یاد کنم». وقتی شما به نماز می‌ایستی، خدا را یاد می‌کنی. یاد خدا برای شما سرمایه‌ی بزرگ است. شما را می‌گیرد، حفظ می‌کند، پرورش می‌دهد و از شر شیاطین و شیطانک‌های جن و انس حفظ می‌کند؛ چون خدا وعده داده که: «اَذْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ»؛ شما در نماز خدا را یاد کرده‌اید و حالا خدا است که شما را یاد می‌کند. همین است که شما و جامعه‌ی شما را حفاظت می‌کند.

بنابراین قدر نماز را بدانیم و آن را غنیمت بشماریم؛ چراکه سفارش انبیا، اولیا، امیرالمؤمنین و حضرت زهرا (علیهم السلام) است. در شرایط سخت کربلا، وسط معرکه، سیدالشهدا (علیه السلام) نماز جماعت بر پا می‌کند. باید خودمان را به نماز برسانیم و باور کنیم که «وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ».

خدا را قسم می‌دهیم به حق صاحب الزمان و به حقیقت آن

■ منابع و مأخذ:

۱. بقره: ۴۵ - ۴۶.
۲. فاتحه: ۵.
۳. مؤمنون: ۲.
۴. شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ج ۲، ص ۴۷.
۵. برای نمونه، امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «هنگامی که مشکل مهمی برای علی (علیه السلام) پیش می‌آمد، به نماز برمی‌خاست». تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۲۱۹.
۶. ابراهیم: ۳۱.
۷. بقره: ۱۵۲.

افوغها؛ درنگی بر مسئله‌تعلیم و تربیت

OfoghHa.ir سامانه پیامکی: ۳۰۰۴۸۵۹۵۹

اثنیه‌ها، ساعت ۱۹

بازپخش دوشنبه‌ها، ساعت ۱۲

از شبکه قرآن و معارف سیما/ برنامه یاد خدا

